

*Renée Kool, Lydia Dalhuisen, Stijn van Deursen, Elbert de Jong en Daan van Maurik**

1. VRAAGSTELLING VAN HET BOEK

Het recht verschaft verschillende remedies om te reageren op (dreigende) norm-schendingen. Toegespitst op het civiele- en strafrechtelijke aansprakelijkheidsrecht kan daarbij worden gedacht aan (geldelijke) compensatie, een gebod of verbod of aan straf- en sanctieoplegging. Via de rechter kan de inzet van deze remedies met behulp van staatsmacht worden afgedwongen. De inzet van juridische remedies heeft gevolgen voor de bij de procedure betrokkenen, en soms ook voor de samenleving als geheel.¹

Mede in het licht van het voorgaande is het, tot op bepaalde hoogte, van belang dat de samenleving de inzet van remedies ook rechtvaardig acht. Dat komt de legitimiteit van rechtspraak immers ten goede. Dat is niet enkel een theoretische gedachte: ook vanuit de rechterlijke macht wordt gezocht naar verbinding met de maatschappij, hetgeen zich onder meer uit in het streven om ‘maatschappelijk verantwoord’ recht te spreken.² Opvattingen over wat rechtvaardige remedies zijn evenwel niet in steen gebeiteld.³ Ze kunnen in de loop der tijd veranderen en er kan discussie bestaan over de rechtvaardigheid van verschillende remedies.

Tegen deze achtergrond onderzoeken wij in deze bundel in welke mate de inzet van verschillende remedies in uiteenlopende situaties aansluit bij maatschappelijke opvattingen over de rechtvaardigheid van die remedies. Met de term “remedies” doelen wij, voortbouwend op Van der Helm, op “die maatregelen die in of buiten

* Renée Kool, Lydia Dalhuisen, Stijn van Deursen, Elbert de Jong en Daan van Maurik zijn/waren respectievelijk als universitair hoofddocent, universitair docent, hoogleraar en promovendus verbonden aan het Utrecht Centre for Accountability and Liability (UCALL) van de Universiteit Utrecht.

1. Vgl. bijvoorbeeld: De Jong & Van der Linden 2017; Van Deursen & Vetzo 2021.

2. Zie het themanummer Rechtspraak in beweging, *Rechtstreeks* 2022/3. Voorts: Raad voor de rechtspraak 2022-2023 en het themanummer *Rechtstreeks* 2024/3.

3. Van Domselaar 2014, 3-4, p. 62-80; Maegherman & Wiznitzer 2023.

rechte getroffen kunnen worden om schending van rechten te voorkomen of ongedaan te maken [...]”.⁴ Wij beperken ons tot in rechte getroffen remedies.

Het onderzoek in deze bundel is exploratief van aard. Onderzocht wordt steeds in welke mate de inzet van een remedie in een specifieke casuspositie als rechtvaardig wordt ervaren door de respondenten. Om de gepercipieerde rechtvaardigheid van de verschillende remedies te toetsen voerden wij een vragenlijstonderzoek uit onder een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking. De respondenten kregen steeds een vignet voorgelegd. Dat is een korte situatieschets op basis van verschillende kenmerken. Door steeds in die kenmerken te variëren is het vervolgens mogelijk om analyses uit te voeren en verbanden te identificeren. Het uitgangspunt in de vignetten is daarbij steeds dát (civiele of strafrechtelijke) aansprakelijkheid door de rechter is vastgesteld en dat de betreffende normschending geremedieerd moet worden. De respondenten konden zich dus niet uitlaten over de vraag óf in hun ogen sprake was van een normschending. Deze werkwijze lichten wij verder toe in paragraaf 2. In paragraaf 3 gaan wij verder in op de opzet van het boek en kijken wij vooruit op wat komen gaat.

2. OPZET EN METHODOLOGIE

2.1 *Introductie*

Omdat de methode voor alle deelonderzoeken (hoofdstuk 2 tot en met 13) gelijk is, bespreken we in deze paragraaf de gehanteerde methode. Achtereenvolgens besteden wij aandacht aan de gehanteerde werkwijze, de participanten in de studie, de vragenlijst en de wijze waarop de data zijn geanalyseerd.

2.2 *Werkwijze*

Om de opvattingen over de rechtvaardigheid van remedies te onderzoeken, werd een survey uitgezet onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse samenleving.⁵ De verschillende auteurs van de in dit boek opgenomen bijdragen stelden per deelthema vragen op aan de hand van een door de redactie opgestelde richtlijn.⁶ Om te komen tot een definitieve vragenlijst werden deze vragen eerst door de redactie gereviseerd, waarbij met name is gelet op begrijpelijkheid voor een niet-juridisch onderlegd publiek. Veelal werden de vragen aangepast om jargon en moeilijke woorden te omzeilen en de inleidende casus zo kort en leesbaar

4. Van der Helm 2023, p. 12. Zie voor een verdere uitwerking van het begrip “remedie” (en de complexiteit daarvan): Nuninga 2022, hoofdstuk 2.

5. De Facultair Ethische Toetsingscommissie (FETC) van de Utrechtse REBO faculteit heeft de opzet van het surveyonderzoek 14 april 2023 goedgekeurd.

6. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in een vragenlijst bestaande uit 57 vragen, 8 algemene vragen naar demografische gegevens en 49 inhoudelijke vragen verdeeld over 12 deelthema’s (zie verder Bijlage 1).

mogelijk te houden. Daarbij werd zoveel als mogelijk gestreefd naar taalniveau B1. Vervolgens werden de vragen in een *pilot* aan dertig participanten voorgelegd. Aan de hand van de feedback van deze participanten zijn indien nodig nog aanpassingen doorgevoerd. De definitieve vragenlijst werd vervolgens aan het vaste opiniepanel van onderzoeksbureau *Norstat* voorgelegd. Dit panel is representatief voor de Nederlandse samenleving.⁷

Bij de analyse van de uiteindelijke data lag de nadruk op descriptieve statistiek, waarbij vooral werd gekeken hoe de meningen op verschillende stellingen zijn verdeeld. Ook werden nadere analyses uitgevoerd om te onderzoeken of er verschillen bestonden in mening op bepaalde stellingen binnen bepaalde thema's. Zie daarover paragraaf 2.5 en de diverse individuele hoofdstukken.

2.3 Participanten

De survey werd volledig ingevuld door 1046 participanten. Twee redacteuren screenden deze data vervolgens op bruikbaarheid. Hierbij werden participanten die de vragenlijst zeer snel (in minder dan 4 minuten) hadden ingevuld en/of op alle 49 vragen hetzelfde antwoord gaven niet meegenomen in de verdere analyse. De uiteindelijke sample bestond uit 1015 personen: 458 mannen (45,1 %), 553 vrouwen (54,5 %) en 1 non-binair persoon (0,1%).⁸ De gemiddelde leeftijd was 50,27 jaar ($SD = 17,09$, range 18-86). In Tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de leeftijdsverdeling per leeftijdscategorie, het opleidingsniveau en de woonplaats.

Tabel 1 Leeftijdscategorie, opleidingsniveau en woonplaats van de participanten.

	Frequentie	%
Leeftijdscategorie		
18-29 jaar	167	15.5
30-44 jaar	232	22.9
45-59 jaar	264	26.0
60 plus	352	34.7
Opleidingsniveau		
Laag (basisschool, lbo/vmbo en mavo)	136	13.4
Midden (mbo, havo, vwo)	386	38.0
Hoog (hbo, wo)	493	48.6
Woonplaats		
Regio Noord (Groningen/Friesland/Drenthe)	98	9.7
Regio Oost (Overijssel/Flevoland/Gelderland)	220	21.7
Regio Zuid (Noord-Brabant/Limburg)	248	24.4

7. Norstat heeft zijn eigen, bestaande panel ingezet hiervoor (via e-mail en/of WhatsApp) en de deelnemers conform hun beleid een kleine vergoeding (€ 2,50) gegeven voor hun deelname.
8. 3 personen gaven aan liever geen antwoord te geven op de vraag naar geslacht (0,3 %).

Regio West (Noord-Holland/Zeland/Zuid-Holland, behalve de grote steden)	211	20.8
Rotterdam en/of randgemeente(n)	37	3.6
Amsterdam en/of randgemeente(n)	82	8.1
Den Haag en/of randgemeente(n)	30	3.0
Utrecht en/of randgemeente(n)	89	8.8

2.4 Vragenlijst

In totaal werden 57 vragen voorgelegd aan het opiniepanel. Naast 8 demografische vragen bestond de survey uit 49 vragen verdeeld over twaalf thema's. Elk thema werd ingeleid met een korte casusbeschrijving waarna daar 3 (eenmaal), 4 (negenmaal) of 5 (tweemaal) vragen over werden gesteld.⁹ Vragen konden worden beantwoord op een 7-punts Likert schaal lopend van 1 (zeer mee oneens) tot 7 (zeer mee eens). Er was ook een optie 'Ik begrijp het niet'.¹⁰ Als werd aangegeven dat men de vraag niet begreep, zijn de scores niet meegenomen in de analyse. Dat verklaart waarom de totalen per vraag niet altijd 1015 zijn.¹¹

2.5 Statistische analyse

De data¹² werden geanalyseerd met behulp van SPSS, versie 28.¹³ Naast een descriptieve weergave van de gegeven antwoorden, onderzochten we ook of vragen binnen een bepaald thema onderling anders zijn beantwoord. Hiervoor werden per deelhoofdstuk one-way repeated measures ANOVA's (variantieanalyse) uitgevoerd. Dit is een toets aan de hand waarvan de antwoorden van participanten op verschillende vragen die op eenzelfde schaal zijn gesteld vergeleken kunnen worden.¹⁴ Wanneer uit de ANOVA bleek dat er een significant verschil bestond in gemiddelde scores op de vragen, werd vervolgens post hoc getoetst om meer inzicht te krijgen welke vragen precies van elkaar verschillen. Om de kans op type-I fouten (vals positief) te verkleinen pasten wij de Bonferroni-correctie toe.¹⁵ Voor de significante paren voerden wij vervolgens gepaarde t-testen uit. Gepaarde

9. Zie Bijlage 1 voor de volledige vragenlijst.

10. De precieze antwoordopties waren 1=zeer mee oneens, 2=mee oneens, 3=een beetje mee oneens, 4=neutraal, 5=een beetje mee eens, 6=mee eens, 7=zeer mee eens; 8=ik begrijp het niet.

11. Dit verklaart dan ook dat de percentages in de eerste tabel in de verschillende hoofdstukken (waarin gewerkt werd met de volledige N van 1015) afwijken van de percentages in de analyses (waarin gewerkt werd met de 'valid N').

12. De dataopslag is conform de regels van de UU geschied, met gebruikmaking van het datamanagement systeem YODA. De SPSS-bewerking van de aan ons geleverde data is opvraagbaar bij de redacteurs.

13. IBM Corp. Released 2021. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 27.0. Armonk, NY: IBM Corp. IBM.

14. Pallant 2007, p. 251.

15. Zeker aangezien de aanname van sfericiteit in alle gevallen was geschonden heeft deze, wat meer behoudende correctie, de voorkeur, Field 2009, p. 472.

t-testen vergelijken de gemiddelde scores op 2 vragen met elkaar en geven meer duidelijkheid over de aard van de verschillen dan de post hoc toets van de ANOVA.

2.6 *Kracht en beperkingen*

De kracht van deze studie is gelegen in de deelname van het grote aantal respondenten uit alle lagen van de bevolking, wat de bredere mening over wat als een rechtvaardige remedie wordt beschouwd in verschillende omstandigheden weergeeft. Echter liggen in de gekozen werkwijze ook beperkingen besloten.

Allereerst bieden de analyses vanwege de beperkte omvang van de casussen en de gestileerde stellingen geen inzicht in achterliggende motieven van de respondenten met betrekking tot de vraag *waarom* zij een bepaalde remedie al dan niet rechtvaardig achten. Ten tweede hebben de voorgelegde casussen betrekking op uiteenlopende juridische contexten, waardoor er ook belangrijke verschillen bestaan in de beschikbare remedies en de doelen die gediend worden met die remedies. Wij hebben de respondenten niet voorgelegd hoe zij tegen die doelen aankijken, noch welke remedie zij het meest geschikt achten om een bepaald doel te bewerkstelligen. Ten derde geldt dat de onderlinge vergelijkbaarheid van de gevonden resultaten beperkt is. Dat komt onder meer door het volgende. Mede vanwege de verschillen in de juridische context, zijn er ook verschillende remedies voorgelegd aan de respondenten. Dat maakt het lastig om een analyse langs de lijnen van verschillende remedies uit te voeren. Bovendien zijn de feitelijke omstandigheden die zijn voorgelegd in de vignetten zeer uiteenlopend, variërend van het niet naleven van informatieplichten jegens de consument tot het aangaan van slachtoffer-dadercontact bij daders met psychische problematiek. Het is goed mogelijk dat respondenten de ernst van deze feitelijke omstandigheden verschillend beoordelen, hetgeen uiteraard ook invloed kan hebben op hun oordeel over een passende remedie.¹⁶ Als vierde herhalen wij dat in alle casussen vaststond dat sprake is van (civiele of strafrechtelijke) aansprakelijkheid. De respondenten zijn niet bevraagd over hun mening over die aansprakelijkheid. De mogelijkheid bestaat dat hun mening over het bestaan van aansprakelijkheid toch een rol speelde bij het beantwoorden van de stelling over de rechtvaardigheid van verschillende remedies.

3. WAT VOLGT?

Na deze inleiding volgen de inhoudelijke hoofdstukken waarin de auteurs die aan deze bundel meewerkten steeds de door de samenleving gepercipieerde recht-

16. Mede om deze reden hebben we de bespreking hieronder niet gestructureerd aan de hand van verschillende type remedies.